

I. DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA OSMANLI DEVLETİ TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN RUM TEHCİRİ

Mustafa ÖZDEMİR*

Özet

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılda başlayan güç kaybı, XIX. yüzyılda özellikle Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının etkileriyle parçalanmaya dönüştü. Oluşan ayrılıkçı milletçilik hareketi Osmanlı toplumu içinde, öncelikli olarak Sırp, Rum, Bulgar, Romen, gibi Hıristiyan unsurlar, sonradan da Arap, Arnavut gibi Müslüman unsurlar arasında yaygınlık kazanmaya başladı. Bu hareketlerin giderek güç kazanması *Pax Ottomana da* denilen Osmanlı birlik ve beraberlik anlayışına ağır darbeler indirdi.

I. Dünya Savaşı başlarında, daha önceki dönemde ortaya çıkan ayrılıkçı Balkan milliyetçiliğinden etkilenerek Anadolu Rumları arasında, İtilaf güçlerine casusluk yapma ya da altıncı kol olarak da nitelenebilecek çeteleşmeler hükümet aleyhindeki faaliyetler olarak görülmeye başladı. Bunların yanında askere alınan azınlıklara mensup askerler arasında yoğun oranda firar teşebbüsleri gerçekleştirildi. Ülke dışına firar eden azınlık askerlerinin İtilaf Devletleri'nin askeri kıtalarına katıldıkları, ülke içine firar edenlerin ise çeteler oluşturdukları görüldü. Oluşan bu sürecin gerek yerli Müslüman halka, gerekse cephelerdeki Osmanlı askeri birliklerine zarar vermeye başlaması üzerine hükümet tarafından zararlı faaliyetleri görüldüğü tespit edilen Rum topluluklarının zorunlu olarak ikamet bölgeleri değiştirildi.

Bu yazının amacı, hükümet kararı sonucunda gerçekleştirilen Rum tehcirinin hangi nedenlere dayandırıldığı, sevkiyat ve yeniden yerleştirilme aşamalarında ne gibi zorluklarla karşılaşıldığı ve sonuçlarının neler olduğu sorularına cevap bulabilmektir.

Anahtar Kelimeler: *İttihat ve Terakki, Rum, Tehcir, Osmanlı, I. Dünya Savaşı.*

Abstract

The Ottoman Empire's loss of power from the 17th century transformed into disintegration in the 19th century, particularly with the effect of the movement of nationalism emerging from the French Revolution. The separatist nationalist movement primarily became widespread among non-Muslim groups like Serbs, Greeks, Bulgarians, and Romanians; and subsequently Muslim groups such as Arabs and Albanians within the Ottoman society. As these movements became progressively powerful, this situation strongly hit the Ottoman understanding of unity and solidarity, namely Pax Ottomana.

In the first years of the World War I, activities against the government such as espionage on favor of Allied powers or partisan activities which could be referred to the sixth column began to blow up among the Anatolian Greeks, affected by the separatist Balkan nationalism emerging in former periods. Besides; the soldiers, recruited from minority sections

* Dr.

of the society, largely attempted to desert. It was a fact that the minority soldiers who could desert outside the country joined the Allied troops and those who could desert inside the country formed partisans. After this process began to harm both the local Muslim people and the Ottoman troops in the front; the Greek groups, which are detected by the government to carry out harmful activities were compulsorily relocated.

The objective of the article is to provide an answer to the questions: the Greek relocation executed by a government decision was based on which factors, what difficulties were faced during the shipment and relocation stages and what their consequences were.

Key Words: *Union and Progress, Greeks, Relocation, Ottoman, The World War I.*

Giriş

XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda giderek etkisini hissettiren ayrılıkçı milliyetçilik hareketleri sonucunda ilk bağımsız ulusal devlet olarak Yunanistan kuruldu. Yunanistan'ın bağımsızlığını 1829'da ilan etmesi Osmanlı sınırları içinde farklı etkilere sebep oldu. Özellikle Rum tebaası arasında giderek artan Yunan sempatisi beraberinde, Türk tebaasının da Rumlara yönelik güvensizlik duymasına yol açtı. 1912-1913 yılları arasında gerçekleşen Balkan Savaşları ile Balkanlar'daki Osmanlı egemenliğinin sona ermesi ve beraberinde işgalci Balkan ordularına bölgede yer alan Osmanlı egemenliğindeki Rum, Bulgar, Sırp tebaalarının da destek vermeleri, İttihat ve Terakki hükümetini son Türk yurdu olarak kabul ettikleri Anadolu'da, benzer durumların yaşanmasını engellemek amacıyla bazı önlemler almaya yöneltti. Özellikle izlenen azınlık üreticilerini boykot çağrılarını, elit bir Türk burjuvazisi yaratma çabaları bu düşüncenin sonuçları olarak ortaya çıktı.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve 1914'ün Ekim ayı sonlarında Osmanlı Devleti'nin de savaşa dâhil olmasıyla birlikte İttihat ve Terakki Hükümeti askerlik çağına gelmiş, 1869-1895 yılları arasında doğmuş erkek nüfusu, genel seferberlik çerçevesinde silâh altına çağırdı¹. Bu çağrıya, Müslüman Osmanlı tebaasının büyük ölçüde uyduğu görülürken, Osmanlı azınlıklarının askere alınması sırasında gerek düşman ülkelere sığınma, gerek ülke içlerine yönelik firarlar gibi olumsuzlukların yaşandığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Hükümeti bu durum karşısında firarilere yönelik azınlık tebaasının desteğini engellemek, yeni firarların önüne geçebilmek ve düşman devletlere destek verilmesini durdurmak amacıyla bazı toplulukların ceza amaçlı olarak ikamet bölgelerinin değiştirilmesi yolunu seçti. Bu zorunlu göç ettirme eylemi Ermeni, Rum, Arap ve yabancı devletlerin vatandaşlarına uygulandı. Bu makalede Rum göçü; göçü hazırlayan nedenler, göçün uygulanması ve sonuçları şeklinde ele alınacaktır.

1. Rum Sevkiyatını Hazırlayan Etkenler

Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olması ve seferberlik emrini uygulamaya koyması ile birlikte, Rum toplulukları bazı sorunların ortaya çıkmasına yol açtı. Rum

¹ Erik Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma*, İstanbul, 2005, s.182; Edward J. Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum*, İstanbul, 2003, s.25.

toplulukları tarafından oluşturulan ve bu toplulukların zorunlu olarak ikamet bölgelerinin değiştirilmesine neden olan etkenler şu şekilde sıralanabilir.

1.1. Askere Alınan Rumların Fırlarına Destek Olmak

Batı Anadolu, Marmara ve Karadeniz bölgelerinde yoğun olarak yaşanan fırlarlarda adı geçen bölgelerdeki Rum topluluklarının gerek akrabalık ilişkilerinden, gerekse kişisel kazanç sağlamak amaçlarıyla fırlarlara destek verdikleri görüldü².

1.2. İtilaf Devletleri'ne Yönelik Casusluk Faaliyetlerinde Bulunmak

Marmara Denizi kıyılarında yaşayan Rum toplulukları arasında özellikle Çanakkale Savaşı'nın başlaması ile birlikte İtilaf deniz kuvvetlerine hedef gösterme, Osmanlı ordusunun zayıf noktaları hakkında bilgi verme şeklinde faaliyetler görülmeye başlandı. Bu konuda aydınlatıcı bir belge olarak, Hüdavendigar vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 27 Haziran 1331 (10 Temmuz 1915) tarihli şifreli telgraf gösterilebilir. Bu belgeye göre 27 Haziran sabahı bir İngiliz denizaltısının Mudanya kıyılarına yaklaştığı, bu sırada bir kayığın kıyıda denizaltıya doğru yanaşıp geri döndüğü, kıyıda olanları izleyen bölge komutanı Mehmet Galip Bey'in olaya müdahale ederek kayıktaki Rum gencini tutukladığı, bu gencin üzerinden de bazı krokiler çıktığı ifade edilmiştir³.

Akdeniz ve Ege kıyılarında yer alan Rum toplulukları arasında da İtilaf donanmasına geceleri fenerle hedef gösterme şeklinde casusluk faaliyetleri görüldü⁴.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde de bu tür casusluk faaliyetlerinin olduğunu Dâhiliye Nezareti'ne Canik mutasarrıflığından ulaşan bir telgraf kanıtlamaktadır. Bu telgrafta İnebolu'da Küre Dağı'ndaki bir manastırda bulunan telgraf aletiyle Rum din adamlarının Rus ordusuna askeri enformasyon sağladıkları ifade edilmiştir⁵.

1.3. İhtilal Komiteleri ve Çeteler Oluşturma

Özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nde görülen bu durum hakkında Samsun emniyet müdürünün Dâhiliye Nezareti'ne bağlı emniyet genel müdürlüğüne gönderdiği bir mektup ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu belgeye göre, bölgede Rus ordusuna destek vererek bölge Rumlarının bağımsızlıklarına kavuşturulması amacıyla bir ihtilal komitesinin oluşturulduğu belirtilmiştir. Oluşan bu komitenin Rus ordusundan da askeri ve mali destek alması sonucunda Çarşamba, Samsun ve Bafra'da tabur

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.), Dosya No: 92, Belge No: 51; Dosya No: 102, Belge No: 59.

³ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 54/A, Belge No: 34.

⁴ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 87, Belge No: 309.

⁵ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 47, Belge No: 392.

teşkilatına uygun onar, ellişer, yüzer, iki yüzer, kişilik çeteler oluşturulduğu ve çetelerinde yerli halka yönelik saldırılarda bulunduğu belgede yer almıştır⁶.

2. Rum Sevkiyatı Kararının Uygulamaya Konulması

2.1. Hazırlık ve Uygulama

Yukarıdaki durumların ortaya çıkması üzerine hükümet savaş alanlarına, askeri tesislere yakın ve casusluk faaliyetlerinin görüldüğü Rum yerleşim bölgelerini öncelikli tahliye edilecek bölgeler olarak belirledi⁷.

Rum Tehcirinin Uygulanacağı Bölgeler

İSTANBUL VE GÜNEY MARMARA BÖLGESİ	Boğaziçi (Yeni Mahalle), Şile, İmralı Adası, Bandırma(Marmara Adası, Kapıdağ Yarımadası, Paşalimanı), Erdek, Karacabey, Bursa, Mudanya.
EGE BÖLGESİ	Ayvalık, İzmir (Kilizman ve Ayasuluğ), Akhisar, Söke, Kuşadası, Milas, Bodrum.
AKDENİZ BÖLGESİ	Antalya, Kaş, Fethiye, Alanya, Tarsus, Mersin, Adana.
KARADENİZ BÖLGESİ	Zonguldak, Kastamonu, Sinop, Bafra, Samsun, Çarşamba, Giresun (Tirebolu), Trabzon.
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	Konya.
DOĞU ANADOLU BÖLGESİ	Erzincan.

Osmanlı Hükümeti sevkiyat sırasında herhangi bir olumsuzluğun yaşanmasına engel olabilmek amacıyla öncelikli olarak sevk edilecek kişilerin isimlerini, yaşlarını, mesleklerini, eski ikamet bölgelerini ve sevk edilme nedenlerini içeren listeler hazırlanmasını sağladı⁸. Sevkiyatın düzenli işlemesi amacıyla ordu komutanlıklarına bağlı olarak oluşturulan askeri yetkililerin gözetiminde sevkiyatın gerçekleştirilmesi

⁶ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kalem-i Hususi (DH. EUM. KLH.), Dosya No: 3-39/A, Belge No: 9.

⁷ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 51, Belge No: 71; Dosya No: 52, Belge No: 121.

⁸ BOA, DH. KLH. Klasör No: 3, Dosya No: 39/A, Belge No: 9.

Dâhiliye ve Harbiye Nezaretlerinin işbirliği sonucunda belirlendi⁹. Bu arada sevk edilecek olanlar arasında gerek sevkîyat gerekse iskân sırasında her hangi bir karışıklık çıkmasını engellemek amacıyla, sevk edilenlere kimliklerini belirtir belgeler verildi ve iskân sırasında bu belgelerini iskân bölgesi emniyetinden sorumlu yetkililere göstererek kayıtlarının yaptırılması hükümet tarafından bildirildi¹⁰.

Sevkiyatın düzenli işlenmesi amacıyla bazı ulaşım araçları sevkiyat için tahsis edildi. İncelenen belgelerden anlaşıldığı üzere Trakya Bölgesi'nde yer alan Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu idari bölgelerindeki sevkiyatı yapılacak Rum topluluklarının Anadolu'ya nakledilmelerini sağlamak amacıyla Dâhiliye Nezareti Seyrüsefain Müdüriyeti'ne bağlı Seza-ı Nur, Hayfa, Şampıluna, Edremit vapurları tahsis edildi¹¹.

Karayolu ile yapılacak olan nakliyatta da demiryolu güzergâhında olan iskân bölgelerine askeri malzeme ve iâşe nakli dışında, sevk edilen Rumların taşınması Dâhiliye Nezareti tarafından belirlendi¹². Demiryolu hattında yer alan iskân bölgelerine yönelik yapılacak nakliyatta da yerel idari makamlar tarafından arabalar tahsis edilmesi kararlaştırıldı¹³. Ancak bu araba tahsisinde hiç kimseye angarya ve zorlama suretiyle taşımacılık yaptırılmaması, nakliyeti sağlayacak araç sahiplerine sevkiyat bölgesi idari makamlarınca günlük 80 Kuruş kira ücreti verilmesi bildirildi¹⁴.

Sürgüne gönderilen Rumların ilk başta yalnızca kendilerinin sevk edilmeleri uygun görülürken, sonradan ailelerinden gitmek isteyenlere de izin verildiği görüldü¹⁵. Ancak bu uygulama beraberinde sevkiyat kabilelerinin kalabalıklaşması ve yer yer izdihamların yaşanması olumsuzluğunu da beraberinde getirdi.

2.2. Sevk Edilen Rumların Taşınabilir ve Taşınamaz Mülklerinin Durumu

Sevkiyata tabi tutulan Rumların beraberlerinde taşıyabilecekleri oranda özel eşyalarını götürmelerine engel olunmadı. Mobilya benzeri ev eşyalarının ise sevkiyatın başlatıldığı yerleşim merkezlerindeki bazı boş binalara depolanması, çeşitli suüstimallerin önlenmesi için bu binaların jandarma gözetimi altında tutulması kararlaştırıldı¹⁶.

Gayrimenkul olarak nitelenebilecek ev, arsa, bahçe, tarlaların korunması ve işletiminin sağlanması amacıyla vilayet merkezlerinde "*emvali metruke komisyonları*"

⁹ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 53, Belge No: 253.

¹⁰BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 96, Belge No: 12.

¹¹ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3. Şube (DH. EUM.3.ŞB.), Dosya No: 7/32, Belge No: 2; Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye (DH/İ-UM.), Dosya No: 19/4, Belge No: 1/83; DH. ŞFR. Dosya No: 53, Belge No: 44.

¹² BOA, DH. ŞFR, Dosya No: 55, Belge No: 25.

¹³ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 54, Belge No: 4; Dosya No: 76, Belge No: 43.

¹⁴ BOA, DH/İ-UM. Klasör No: 13/2, Dosya No: 2/5, Belge No: 5.

¹⁵ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 61, Belge No: 42.

¹⁶ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 66, Belge No: 194; DH. EUM.3.ŞB. Dosya No: 4, Belge No: 31.

oluşturuldu¹⁷. İncelenen belgelerden de anlaşıldığı üzere Marmara ve Ege bölgelerinde yer alan Rumlara ait zeytinliklerin, üzüm bağlarının, incir bahçelerinin, Akdeniz Bölgesi'ndeki narenciye bahçelerinin, Karadeniz'deki fındık bahçelerinin ve bu tarım ürünlerinin işlenmesini sağlayan zeytinyağı fabrikalarının, üzüm, incir, fıstık işleme tesislerinin üretime devam etmeleri sağlandı¹⁸. Taşınamaz nitelikteki bu gayrimenkullerin işletiminden elde edilen gelirin sevk edilen Rumların sevkiyat ve iskân masraflarını karşılamak amacıyla Ziraat Bankası'nda oluşturulan bir fona yatırıldığı anlaşılmaktadır¹⁹. Süreç içerisinde harbiye nezaretinin Dâhiliye Nezareti'ne yaptığı talep doğrultusunda boşaltılan bölgelerdeki en büyük mülkiye memurunun başkanlığında oluşturulan emvali metruke komisyonunun belirleyeceği, Rumlardan kalan boş evlerden bazılarının kira bedeli karşılığında askeriyenin kullanımına tahsis edildiği görüldü²⁰. Bunun yanında emvali metruke komisyonu ülke dışına firar eden ve Osmanlı vatandaşlığından çıkarılan Rumların geride bıraktıkları taşınamaz mülklerin satışıyla sevkiyat ve iskân giderlerine katkıda bulundu²¹. Satışlardan elde edilen gelirlerin Ziraat Bankası'na, Ziraat Bankası olmayan bölgelerde de Osmanlı Bankası'na yatırıldığı, bu hesaplardan da Dâhiliye Nezareti'nin emriyle yardım talep eden iskân bölgelerine gönderildiği anlaşılmaktadır²².

2.3. Sevkiyat Kafilelerinin Güvenliğinin Sağlanması

Sevkiyat güzergâhı üzerinde kafilelerin eşkıya saldırılarına karşı korunması amacıyla yeterli miktarda muhafız eşliğinde sevk edilmeleri Dâhiliye Nezareti'nin titizlikle üzerinde durduğu bir konu olmuştur²³. Muhafız birliklerinin sağlanmasında, büyük şehirlerde emniyet müdürleri sorumlu tutuldu ve yeterli miktar polis memurunun, kafilelerin korunması amacıyla görevlendirilmesi bildirildi²⁴. Daha küçük idari birimlerden yapılacak sevkiyatlarda ise kafilelerin güvenliklerinin sağlanması konusunda valiler tarafından bölge jandarma komutanları ve kaymakamlar görevlendirildi. Bu görev dağılımı çerçevesinde kafilelerin iâşe ve dinlenme ihtiyaçlarının sevkiyat boyunca jandarma komutanlığının oluşturacağı silahlı muhafız kıtalarınca karşılanması ve herhangi bir şikâyete ortam yaratılmaması belirlenmiştir²⁵.

Nakil edilecek Rum kafilelerine sevkiyat esnasında gerçekleşebilecek herhangi bir saldırı ya da gasp vakalarına kesinlikle meydan verilmemesi ve bu gibi davranışlara kalkışanların şiddetle cezalandırılması Dâhiliye Nezareti tarafından sevkiyat bölgelerinin idari amirlerine genel bir tebliğle duyuruldu²⁶.

¹⁷ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 54/A, Belge No: 41; Dosya No: 54, Belge No: 274.

¹⁸ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 55, Belge No: 52; Dosya No: 68, Belge No: 178; DH. EUM.3.ŞB. Dosya No: 8/79, Belge No: 4.

¹⁹ BOA, MV. Defter No: 121, Karar Sıra No: 134.

²⁰ BOA, DH/İ-UM. Klasör No: 93/3, Dosya No: 1/21, Belge No: 2.

²¹ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 88, Belge No: 209.

²² BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 58, Belge No: 37.

²³ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 54, Belge No: 363.

²⁴ BOA, DH. EUM.3.ŞB. Dosya No: 7/32, Belge No: 1.

²⁵ BOA, DH. EUM.3.ŞB. Dosya No: 14/43, Belge No: 3; Dosya No: 17/56, Belge No: 1.

²⁶ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 74, Belge No: 299.

Sevk Edilen Rum Miktarı

MARMARA BÖLGESİ	İstanbul: 67, Edirne: 19.295, Kırklareli: 37.822, Tekirdağ: 120, Balıkesir: 19.393.
EGE BÖLGESİ	Aydın, İzmir, Manisa, Muğla: 42.200.
KARADENİZ BÖLGESİ	Canik: 62.000, Trabzon: 29.
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	Konya: 20.386.
TOPLAM	213.483.

3. İskân

3.1. Zorunlu İskân Bölgeleri

Hükümet kararıyla Edirne vilayetinin iç bölgeleri, Karesi mutasarrıflığının Marmara Denizi'ne kıyısı olmayan iç bölgeleri, İzmit mutasarrıflığının ve Hüdavendigar vilayetinin, denize kıyısı olmayan iç bölgeleri, Aydın vilayetinin Ege Denizi'ne kıyısı olmayan idari birimleri, Afyon Karahisar-ı Sahip ve Kütahya mutasarrıflıklarının merkezleri, Ankara vilayetine bağlı idari birimler, Konya vilayetinin iç bölgelerinde yer alan sancaklar, Sivas, Eskişehir, Niğde idari merkezleri, Maraş mutasarrıflık ve Kastamonu vilayet merkezleri sevk edilen Rumların yerleştirileceği zorunlu iskân bölgeleri olarak belirlendi²⁷. İskân sırasında temel alınan nokta bu kafilelerin casusluk ya da diğer ülkelere firar etmelerine engel olmak amacıyla sahillere uzak, demiryolu ulaşımını aksatma faaliyetlerini engelleyebilmek için de demiryolu güzergâhından ve istasyonlardan uzak bölgelere yerleştirilmeleri olmuştur²⁸. İskân faaliyetleri esnasında, şehir merkezlerinin yeterli gelmemesi üzerine, ilk başta iskân bölgesi olarak belirlenen vilayet ve mutasarrıflık merkezlerine bağlı Rum köyleri ve ardından da Müslüman köyleri iskân alanları haline getirildi²⁹.

Rumların iskânı sırasında casusluk, isyan, eşkıyalara yataklık gibi suçlardan dolayı sürgüne gönderilen kişilerin aynı bölgeye iskânları uygun görülmedi. Talat Paşa'nın 22 Mayıs 1917 tarihinde Ankara, Sivas, Kastamonu, Samsun idari birimlerine gönderdiği talimat göre zararlı faaliyetlerinden dolayı sürgüne gönderilen, şüpheli faaliyetlerinin devam ettiği yerel emniyet müdürleri tarafından da tespit edilen kişilerin

²⁷ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 51, Belge No: 226; Dosya No: 54, Belge No: 276; Dosya No: 65, Belge No: 136; Dosya No: 67, Belge No: 231; Dosya No: 70, Belge No: 241; Dosya No: 75, Belge No: 113; Dosya No: 80, Belge No: 59; Dosya No: 83, Belge No: 123; Dosya No: 91, Belge No: 19; Dosya No: 94, Belge No: 23; DH. EUM.3.ŞB. Dosya No : 8/79, Belge No : 1; Dosya No : 18, Belge No : 45.

²⁸ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 54, Belge No: 371; Dosya No: 68, Belge No: 25.

²⁹ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 50, Belge No: 260; Dosya No: 54/A, Belge No: 55.

bir arada bulunmalarının engellenmesi ve küçük gruplara bölünerek gözetim altında tutulmaları istenildi³⁰.

Sevk edilen Rumların iskânları ve günlük ihtiyaçlarının sağlanmasından illerde valiler, mutasarrıflıklarda kaymakamlar, polis müdürleri ve jandarma komutanları sorumlu tutuldu. Uygulamada doğabilecek aksaklıklardan ya da oluşabilecek suiüstimallerde adı geçen idari ve askeri amirlerin askeri mahkeme tarafından yargılanabileceği merkezden yerel yöneticilere bildirildi³¹.

3.2. Rumların Yerleşimi ve Günlük İhtiyaçlarının Karşlanması

Zorunlu iskânlarına karar verilen Rum kabileler içinde çalışabilecek durumda olan esnaf, çiftçi kesiminin mesleklerini yapabilecekleri bir işe yerleştirilerek aylığa bağlanmaları sağlandı. Çalışamayacak durumda olan sakat, ihtiyar, kadın ve çocukların ise eski ikamet bölgelerine geri dönüşlerine kadar muhacirin tahsisatından iâşe ve iskân masrafları yevmiye bordroları düzenlenerek kişi başına günlük 2 Kuruş verilmesi suretiyle karşılanmaya çalışıldı³². Tahsisatın yetersiz kaldığı durumlarda harbiye nezareti tahsisatından da yararlandı. Sevkiyat ve iskân süresince Dâhiliye Nezareti'nin iskân bölgelerine gönderdiği havale miktarı şu şekilde olmuştur³³:

Aydın Vilayetine Gönderilen Havale:	50.000 Kuruş
Musul Vilayetine...	50.000 Kuruş
İstanbul Vilayetine...	250.000 Kuruş
Ankara Vilayetine...	500.000 Kuruş
Halep Vilayetine...	800.000 Kuruş
Hüdavendigâr Vilayetine...	150.000 Kuruş
Sivas Vilayetine...	500.000 Kuruş
Suriye Vilayetine...	750.000 Kuruş
Kastamonu Vilayetine...	20.000 Kuruş
Konya Vilayetine...	500.000 Kuruş
Mamüretülaziz Vilayetine...	30.000 Kuruş
Diyarbakır Vilayetine...	30.000 Kuruş
Edirne Vilayetine...	50.000 Kuruş
Eskişehir Mutasarrıflığına...	150.000 Kuruş
İzmit Mutasarrıflığına...	500.000 Kuruş
Bolu Mutasarrıflığına...	100.000 Kuruş
Zor Mutasarrıflığına...	1.000.000 Kuruş
Karesi Mutasarrıflığına...	500.000 Kuruş
Kütahya Mutasarrıflığına...	50.000 Kuruş
Mersin Mutasarrıflığına...	500.000 Kuruş

³⁰ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 60, Belge No: 144; Dosya No: 73, Belge No: 72; Dosya No: 76, Belge No: 243.

³¹ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 75, Belge No: 226.

³² BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 70, Belge No: 28; Dosya No: 66, Belge No: 50; Dosya No: 69, Belge No: 54.

³³ Bu tabloda yer alan havaleler yalnızca Rum muhacirlerine tahsis edilmemiş olup, aynı zamanda Ermeni ve Arap sürgünlerin de kullanımına olanak sağlanmıştır.

Canik Mutasarrıflığına...	80.000 Kuruş
Kayseri Mutasarrıflığına...	50.000 Kuruş
Kale-iSultaniye Mutasarrıflığına...	30.000 Kuruş
<u>Toplam:</u>	<u>6.640.000 Kuruş</u>

4. Sevk Edilen Rumların Geri Dönüşü

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ekonomik durumun giderek kötüleşmesi ve muhacirin tahsisatının ihtiyacı karşılamada yetersiz kalması, Bolşevik İhtilali ile birlikte Rusya'nın bir tehdit olmaktan çıkması, Çanakkale Savaşları'nın kazanılmasıyla batıda savaşın sona ermesi gibi nedenlerden dolayı yerel makamlar kademeli olarak sevk edilen ve zorunlu iskân mecbur bırakılan Rumları eski ikamet bölgelerine göndermeye başladılar. Geri dönüş faaliyetlerinin düzensiz işlemesi ve muhacirlerin mağdur duruma düşmeleri üzerine Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından iskân bölgelerine gönderilen talimat ile şu kararlar bildirildi:

"1- Savaş hali nedeniyle askeri karar ile bir bölgeden çıkarılarak diğer bölgelere sevk edilmiş olan bütün tebaanın çıkarıldıkları bölgelere geri dönmelerine izin verilmesi Meclisi Vükela tarafından karar alınmış olduğundan geri dönmek isteyenlere izin verilmesi,

2- Bu karar ülkenin genel durumu dikkate alınarak gerçekleştirilmiş bulunduğundan emrin uygulamasında kesinlikle ertelemeye izin verilmeyecektir³⁴."

Sevk edilen Rumların geri dönüşlerine izin verilmesiyle birlikte bazı Rum ailelerinin eski ikamet bölgeleri yerine yurt dışına çıkarak diğer ülkelere göç ettikleri anlaşıldı³⁵. Yurt dışına göç etmek isteyenler seyahat ve göç ettikleri ülkelerdeki iskân masraflarını kendileri karşıladılar. Bunun yanında ülke içindeki eski ikamet bölgelerine geri dönen Rum ailelerinin nakliyat, iâşe ve iskân masraflarının ağırlıklı olarak maliye nezareti bünyesinde oluşturulan seferberlik tahsisatı ve Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olarak oluşturulan muhacir ve aşiretler komitesi tahsisatından karşılandığı görüldü³⁶.

Geri dönüş sırasında Rumların nakliyatını kolaylaştırmak amacıyla Trabzon, Bandırma ve İzmir bölgelerinden İstanbul ve Ayvalık gibi merkezlere hükümet tarafından vapur seferleri tahsis edildi. Ağırlıklı olarak yabancı şirketlere ait olan vapurların taşıma ücretleri muhacirin tahsisatından ödendi³⁷. Kara yoluyla nakliyatta da vilayet merkezlerinde bulunan ulaşım araçları vasıtasıyla Rum ailelerinin küçük gruplar halinde ikamet bölgelerine taşınmaları sağlandı³⁸. Bu arada sürgün cezalarının uygulanması esnasında yolculuklardan olumsuz etkilenmelerinin önüne geçebilmek amacıyla yatılı okullara ve Müslüman ailelerin yanlarına yerleştirilen küçük yaşlardaki Rum çocuklarının önemli oranda ailelerine teslim edildikleri anlaşılmaktadır³⁹.

³⁴ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 92, Belge No: 187.

³⁵ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 79/A, Belge No: 134.

³⁶ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 92, Belge No: 270.

³⁷ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefain Müdüriyeti (DH. EUM. SSM), Dosya No: 37, Belge No: 159.

³⁸ BOA, Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.), Dosya No: 50/2, Belge No: 7.

³⁹ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 94, Belge No: 137.

Rum ailelerin geri dönüşlerinden sonra ekonomik sıkıntı çekmelerini engelleyebilmek amacıyla maliye ve Dâhiliye Nezaretleri ortak bir talimat yayınlayarak Rum muhacirlerin memleketlerine iade masraflarının geri döndükleri tarihten bir iş buluncaya kadar 25–30 günlük bir süre boyunca muhacirin tahsisatından karşılanacağı hane inşaatı ve çift hayvanların sağlanması da Maliye Nezareti tarafından oluşturulacak ek bir tahsisat ile gerçekleştirileceği belirtildi⁴⁰.

5. Sevkiyat, İskân ve Geri Dönüşleri Sırasında Yaşanan Sorunlar

Osmanlı Hükümeti'nin gerçekleştirdiği bu oranda büyük bir yer değiştirme uygulamasında alınan tüm önlemlere rağmen bazı sıkıntıların yaşanması kaçınılmazdı. Sevkiyat sırasında bazı Rum ailelerin silahla karşı koyarak sevkiyatı engellemeye çalıştıkları görüldü⁴¹. Bazı bölgelerde ise yerel idarecilerin sevk edilen Rumların geride bıraktıkları tarım ürünleri ve hayvanlarının satışlarında suiüstimalleri bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu suiüstimler genellikle hayvan ve tarım ürünlerinin ucuza satılarak gelirin idareciler tarafından gasp edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir⁴². Yaşanan suiüstimler hükümet tarafından müfettişler aracılığıyla yakından tetkik ettirildi ve suçları sabit görülen idari amirler ve emniyet amirleri görevlerinden uzaklaştırıldı⁴³.

Rumların sevki sırasında yaşanan diğer önemli bir sorunda muhacirlerin sevkiyat güzergâhlarında yığılması olmuştur. Özellikle Marmara Ege ve Karadeniz bölgelerini İç Anadolu'ya bağlayan geçiş yolları üzerinde yer alan Bandırma, Afyon ve Çorum şehirlerinde önemli oranda yığılma gerçekleşmiş ve bu da bir takım sorunların doğmasına yol açmıştır. Her ne kadar hükümet yığılmayı engellemek amacıyla bazı bölgelerde sevkiyatı durdurma kararı almış olsa da yaşanan sıkıntı azalmamıştır⁴⁴. Kafilelerin belli bölgelerde yığılması beraberinde ekonomik sıkıntıların yaşanmasını getirmiştir. Kimi bölgelerde nakil edilen kafilelerin günlük işlerinin yeterli gelmemesi nedeniyle açlık yaşadıkları anlaşılmaktadır. Hükümet bu durum karşısında yığılmanın yaşandığı bölgelerdeki Rum köylerinden kafilelerin ihtiyacını giderebilmek amacıyla gıda yardımı sağlama yoluna gitti. Ayrıca 18 Nisan 1916'da çıkarılan muvakkat⁴⁵ kanunla Anadolu'daki valilere, mutasarrıflara ve İstanbul şehreminine gerekli gördükleri takdirde değirmenlere el koyma, gıda maddelerinin en yüksek satış fiyatını belirleme ve temel tüketim maddelerinin satış usullerini tayin ve tespit etme yetkileri tanındı⁴⁶.

⁴⁰ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 102, Belge No: 58.

⁴¹ Buna örnek olarak Söke'de yaşayan Rumların hükümet tarafından Konya'ya sevkleri sırasında silahla karşı koymaları ve Aydın demiryolunu bozma eyleminde bulunmaları gösterilebilir. BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 79, Belge No: 94.

⁴² BOA, DH/İ-UM. Klasör No: 78/1, Dosya No: 39, Belge No: 1.

⁴³ BOA, DH/İ-UM. Klasör No: 78/1, Dosya No: 39, Belge No: 3.

⁴⁴ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 70, Belge No: 107; Dosya No: 73, Belge No: 24; Dosya No: 57, Belge No: 369.

⁴⁵ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 60, Belge No: 74; Dosya No: 61/2, Belge No: 174; Dosya No: 63, Belge No: 217.

⁴⁶ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara, 1994, s.45.

Yaşanan yığılma, ekonomik sıkıntılar ve sağlıksız yaşam koşulları Rum kabileler arasında tifüs, sıtma kolera ve benzeri salgın hastalıkların görülmesine yol açtı⁴⁷. Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın emriyle Rum muhacirlerinden hastalığa yakalananlar karantina bölgelerinde tedavi altına alındı⁴⁸.

Rum muhacirlerin geçici ikamet bölgelerine yerleştirilmeleri esnasında da bazı problemlerin yaşandığı görüldü. Yaşanan en büyük sıkıntı muhacirlerin iskânlarına ayrılan bütçenin yetersiz kalması ve Rum muhacirlerin ekonomik dar boğaz içine düşmesi olmuştur. Bazı iskân bölgelerinde zahire, kışlık giysi ve yakacak sıkıntılarının yaşanması muhacirleri oldukça zor durumda bıraktı⁴⁹. Hükümet bu duruma bir çare bulabilmek amacıyla 18 Ağustos 1917 tarihinde *İaşe-i Umumiye Kararnamesi*'ni çıkartarak ordu mensupları ile sivil tebaanın iaşe işlerini birleştirdi. Ayrıca demiryollarında askeri sevkiyat dışındaki bütün nakliyat işleri ve Seyrüsefain İdaresi'ne ait gemilerden ihtiyaç kadarı yeni oluşturulan iaşe nezaretinin emrine verildi⁵⁰. Alınan bu önlemlerin ekonomik sıkıntının giderilmesinde yeterli gelmemesi üzerine seferberlik ve muhacirin tahsisatlarının Rum muhacirlere ayırdığı bütçenin arttırılması yoluna gidildi⁵¹. Bununla birlikte yerel idari sorumluların kendi inisiyatiflerini kullanarak depolardaki tohumluk hububatın bir kısmını da muhacirlerin tüketimine tahsis ettikleri görüldü⁵².

1918'de sevk edilen Rumların geriye dönüşlerine hükümet tarafından izin verildi. Rum kabilelerin geri dönüşünde yaşanan en önemli sıkıntı Rum ailelerin geride bıraktıkları malların durumu oldu. Her ne kadar sevkiyat sırasında Rumların geride bıraktıkları malları belli depolara konulmuş ve koruma altına alınmış olsa da bazı bölgelerde güvenlik zafiyetlerinin olmaması sonucu bu Rum mallarının yağmalandığı görüldü.

Hükümet bu durumu engellemek amacıyla yerel idareciler tarafından idam cezası dahi verilebilme yetkisini tanıdı⁵³. Rumların geri dönüşüyle birlikte hükümet kararıyla depolarda koruma altına alınan eşyaların Rumlara iadesi idari makamlarca bildirildi⁵⁴. Ayrıca Rum ahalisine ait olup gerek bilgileri dışında satılma, gerekse gasp edilmeden dolayı teslim edilmeyen ne oranda malları var ise derhal ekipler çıkarılarak bu eşyaların toplanılması ve süratle sahiplerine teslim edilmeleri bildirildi⁵⁵. Aksaklıkların ve suiistimallerin önüne geçebilmek amacıyla hükümet kararıyla Rum tebaanın geri döndüğü her vilayet merkezinde yerel idare tarafından belirlenecek beş görevliden oluşan denetleme komisyonları oluşturuldu⁵⁶.

Rumlara ait emlaklerin iadesinde ise öncelikli olarak, geri dönen Rumların kimliklerini içerir bir liste hazırlandı ve kendilerine ait emlaklar belirlenerek bu

⁴⁷ Erik Jan Zürcher, *a.g.e.*, s.185.

⁴⁸ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 62, Belge No: 72.

⁴⁹ BOA, DH/İ-UM. Dosya No: E/28, Belge No: 19; DH. ŞFR. Dosya No: 60, Belge No: 59.

⁵⁰ Eldem, *a.g.e.*, s.47.

⁵¹ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 75, Belge No: 216, 244.

⁵² BOA, DH/İ-UM. Klasör No: 22/1, Dosya No: 6, Belge No: 5.

⁵³ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 72, Belge No: 181.

⁵⁴ BOA, DH/İ-UM. Klasör No: 19/5, Dosya No: 1/88, Belge No: 10.

⁵⁵ BOA, DH/İ-UM. Klasör No: 19/5, Dosya No: 1/89, Belge No: 1.

⁵⁶ BOA, DH/İ-UM. Klasör No: 19/3, Dosya No: 1/36, Belge No: 2.

listelerde yer alması sağlandı⁵⁷. Ardından 30 Ekim 1918 tarihinde Dâhiliye Nezareti tarafından gönderilen genel bir tebliğle geri dönen Rumlara, mülkiyeti kendilerine ait hane ve binaların iade edilmesi bildirildi⁵⁸. Rumların mülkiyetinde olan ve savaş sırasında emvali metruke komisyonları tarafından tarımsal üretimine devam edilen tarla ve çeşitli meyve bahçelerinin de iadesi sağlandı. Bununla birlikte tarla ve bahçelerin sahiplerinin, ödemekle yükümlü oldukları 1918, 1919 ve 1920 yıllarına ait emlak ve arazi vergileri hükümet kararıyla affedildi⁵⁹.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile Rumların ikamet bölgelerine yerleştirilme uygulaması İstanbul'da bulunan *İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliği*'nin denetimine girdi. Bu çerçevede gerçekleşen bazı Rum ailelerinin gerçek dışı şikâyetlerini dikkate alan işgalci güçlerin temsilcileri bedelini ödeyerek emlak sahibi olan Türk ailelerini evlerinden çıkartarak Rum ailelerine teslim edilmesini sağladılar. Yapılan bu haksız uygulama sonucunda önemli oranda bir Türk nüfusu mağdur duruma düşürülmüştür⁶⁰.

Sonuç

Göç, toplumların tarihsel süreçleri içerisinde her dönemde var olmuş bir olgu olarak karşımıza gelmektedir. Tarihin farklı dönemlerinde insan toplulukları kimi zaman dini, kimi zaman ekonomik, kimi zaman da siyasi nedenlerle göç etmişlerdir. Bu göçler bazen insan topluluklarının kendi istekleriyle gerçekleşirken bazen de bir siyasi otoritenin zorlaması sonucu meydana gelmiştir. Her ne sebeple ortaya çıkarsa çıksın, toplumlar açısından bu yer değiştirme eylemi beraberinde çeşitli sorunları da getirmiştir.

Osmanlı Devleti bünyesinde farklı etnik grupları barındırması nedeniyle tarihin farklı dönemlerinde çeşitli iç sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde o zamana kadar "*Milleti Sadıka*" olarak nitelediği Ermeni toplumunun devlete yönelik ihaneti ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde oluşturdukları çeteler aracılığıyla gerek bölgedeki sivil Müslüman halkı, gerekse devletin askeri gücünü zor durumda bırakması sonucunda hükümet Ermeni toplumuna yönelik bir tehciri uygulamaya koymuştu.

Osmanlı sınırları içinde yaşayan bazı Rum toplulukları arasında da benzer çeteleşme eylemleri, ordudan firarlar, düşman devletlere yönelik casusluk faaliyetlerinin görülmesi sonucunda bu eylemlerde adı geçen Rum topluluklarının da hükümet kararıyla ikamet bölgelerinin değiştirilmesine karar verildi. Burada Osmanlı Devleti'nin bir zorunluluk sonucunda, potansiyel gücünü aşan bir göç ettirme uygulamasını gerçekleştirmeye çalıştığı düşünülmelidir. Elbette hükümet bu zorunlu yer değiştirme uygulamasında yapılması gerekenleri önceden belirlemiş; kimlerin nakil edileceği, nakliyatın hangi araçlarla yapılacağı, kabilelerin ihtiyaçlarının ve güvenliklerinin nasıl

⁵⁷ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 91, Belge No: 195.

⁵⁸ BOA, DH. ŞFR. Dosya No: 92, Belge No: 199.

⁵⁹ Düstur, II. Tertip, cilt: II, s. 196.

⁶⁰ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, cilt: I, İstanbul, 1991, s.63.

sağlanacağı, hangi bölgelere iskân ettirilecekleri ve kabilelerin geride bıraktıkları mallarının nasıl korunacağı sorularının cevaplarını saptamıştı. Ancak bu ölçüde bir zorunlu yer değiştirme uygulaması beraberinde mutlaka bir takım sorunları da getirmişti. Hükümet, kabilelerin karşılaştığı ekonomik zorlukları, salgın hastalıkları ve güvenlik sorunlarını gücünün sınırlarını zorlayarak gidermeye çalışmıştır. Yaşanan bu sorunlardan diğer Osmanlı tebaalarının da etkilendiği düşünülecek olursa, hükümetin bu sorunları gidermede ne derece zorlandığı da anlaşılabilir.

Rum topluluklarına yönelik 1916'da başlayan bu zorunlu yer değiştirme uygulaması 1918 yılında sona erdi ve sevk edilen Rum topluluklarının eski ikamet bölgelerine geri dönüşlerine izin verildi. Rumların geri dönüşü ile birlikte kendilerine ait olan ev, eşya, tarla bahçe ve benzeri taşınamaz malları iade edildi. Bu konuda yapılan olumsuz propagandalara rağmen zorunlu olarak yer değiştirilen bu toplulukların malları büyük oranda kendilerine iade edilmiştir. Geri dönen yaklaşık 232.679 Ermeni ve Rum nüfusa ait ev taşınamaz malların tamamı 1919 yılının mart ayına kadar kendilerine iade edilmiştir. Bu verilere dayanarak göç ettirilen gayrimüslim nüfusun yaklaşık 3/1'lik kısmının, mülklerini geri alabildiği sonucuna ulaşabiliriz.

Rumlara yönelik gerçekleştirilen zorunlu göç ettirme eyleminin büyük ölçüde amacına ulaştığı anlaşılmaktadır. Özellikle Doğu Anadolu'da gerçekleşen Ermeni isyanlarının bölgeye yönelik Rus işgalini kolaylaştırdığı düşünülürse benzer bir Rum isyanının ve işbirliğinin önüne geçilerek en azından savaş süresince Batı Anadolu, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerine yönelik benzer bir İtilaf gücünün işgalinin de önüne geçilmiş oldu.

KAYNAKÇA

I – Resmi Kaynaklar

BOA, DH. EUM.3.ŞB.

BOA, DH. EUM. KLH.

BOA, DH. EUM. SSM.

BOA, DH/İ-UM.

BOA, DH. KMS.

BOA, DH. ŞFR.

DÜSTUR.

II - Kitaplar

ELDEM, Vedat, *Harp ve Müttareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara, 1994.

ERICKSON, Edward J. *Sizce Ölmeyi Emrediyorum*, İstanbul, 2003.

TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt: I, İstanbul, 1991.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma*, İstanbul, 2005.